

Tieslietu padomes izveidotās Darba grupas tiesu darba organizācijas izvērtēšanai lietās, kas saistītas ar vardarbību ģimenē un draudiem personas dzīvībai vai veselībai izstrādātā

ZIŅOJUMA KOPSAVILKUMS

Tieslietu padomes darba grupa tiesu darba organizācijas izvērtēšanai lietās, kas saistītas ar vardarbību ģimenē un draudiem personas dzīvībai vai veselībai, ir analizējusi tiesu darba un starpinstitucionālās sadarbības praksi, konstatējot vairāku uzlabojumu iespējas.

Jēkarpils gadījuma traģiskās sekas veido vairāku sistēmisku trūkumu kopums (ne tikai tiesu varā, bet skatoties plašāk – policijas un prokuratūras darbā, sociālā atbalsta tīklā u.c.), kur katrs no šiem trūkumiem pats par sevi var būt ar salīdzinoši mazu ietekmi, tomēr, vairākiem šiem faktoriem savstarpēji kombinējoties, ietekme var būt jūtamāka. Lai gan ziņojuma sagatavošanas laikā nebija konstatēta cēloniska sakarība starp kāda no tiesnešiem rīcību un sekām, kas iestājušās, bet tas nenozīmē to, ka tiesu vara kā valsts vara kopumā neuzņemas līdztbildību par notikušo, proti – ka valsts nespēja pasargāt cilvēku, kas lūdzis tās palīdzību.

Darba grupa izsaka šādus galvenos konstatējumus un priekšlikumus sistēmiskiem uzlabojumiem:

1. TIESAI NEPIECIEŠAMĀS INFORMĀCIJAS NODROŠINĀŠANA CIVILLIETĀ

Pagaidu aizsardzības noteikšanas pamats civilprocesā ir vardarbībā cietušās personas pieteikums, kas iesniedzams, izmantojot Ministru kabineta apstiprinātu veidlapu. Ņemot vērā, ka aizsardzības noteikšana vardarbībā cietušajai personai ir nepieciešama nekavējoties, būtiska nozīme ir pieteikuma veidlapā iekļautās informācijas skaidrībai un pietiekamībai. Pieteikuma veidlapā ir konstatētas vairākas nepilnības, kas var apgrūtināt pieteikuma izlemšanas procesu tiesā. Lai tiesas rīcībā būtu pēc iespējas pilnīgāka informācija par apstākļiem, kas pamudināja cietušo iesniegt pieteikumu un kas var būt par pamatu aizsardzības noteikšanai, **pieteikuma veidlapa ir pārskatāma**. Ziņojumā ir ietverti vairāki priekšlikumi, kuru mērķis ir atvieglot veidlapas aizpildīšanu cietušajam, dodot konkrētas norādes par sniedzamo informāciju un pievienojamiem dokumentiem.

Tāpat pieteikuma izlemšanas stadijā ir **nostiprināma prakse tiesnesim veikt Tiesu informatīvajā sistēmā (TIS) pieejamās informācijas, kas attiecas uz izskatāmo pieteikumu un tajā minētajām personām, pārbaudi**, jo tādā veidā var iegūt svarīgu papildu informāciju pieteikuma izlemšanai, it īpaši gadījumos, kad pieteikums par pagaidu aizsardzību ir iesniegts pirms prasības celšanas. Attiecīgi ir **nodrošināms, ka tiesnesim šādās lietās ir piekļuves tiesības Tiesu informācijas sistēmā (TIS) esošajai informācijai arī par citu tiesnešu izskatītajām lietām, kas varētu būt nozīmīgi konkrētā jautājuma izskatīšanai**.

Tiesu informatīvajā sistēmā (TIS) pieejamā informācija ir izmantojama arī procesu sadrumstalotības novēršanai gadījumos, kad aizsargājamā persona pēc pagaidu aizsardzības noteikšanas tiesā ir cēlusi pamatprasību. Šajā jautājumā **nostiprināma prakse pagaidu aizsardzības pret vardarbību materiālu, kas iesniegts pirms prasības celšanas, pievienot aizsargājamās personas pamatprasības lietas materiāliem**.

Lemjot par pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzekļu atcelšanu, būtiska nozīme ir rehabilitācijas nolūkā vardarbīgajai personai noteiktā pienākuma – apgūt vardarbības mazināšanas kursu – izpildes rezultātam. Ņemot vērā, ka rehabilitācijas pakalpojums ļauj identificēt personas uzvedības traucējumu mērogu, kā arī vardarbīgās personas attieksmi pret nepieciešamību savu uzvedību mainīt ilgtermiņā, **pakalpojuma sniedzējam būtu nosakāms pienākums tiesai iesniegt vardarbības mazināšanas pakalpojuma sniedzēja izstrādātu noslēguma ziņojumu**, kurā iekļauta informācija par klienta motivāciju pakalpojuma sniegšanas laikā un sniegtā pakalpojuma rezultātiem. Ņemot vērā, ka šāda informācija ir nepieciešama arī atbilstošas rehabilitācijas turpināšanai sociālo pakalpojumu ietvaros, starpinstitucionālās sadarbības veicināšanas nolūkā **noslēguma ziņojums būtu iesniedzams arī sociālajam dienestam**, iekļaujot ieteikumus turpmāk īstenojamiem sociālās rehabilitācijas pasākumiem.

Lai nodrošinātu tiesu nolēmumu efektīvu izpildi un vardarbīgās personas tūlītēju rehabilitācijas uzsākšanu, likumā noteiktais **termiņš kursa vardarbīgas uzvedības mazināšanai apguves uzsākšanai būtu saīsināms no 12 līdz 6 mēnešiem**. Turklāt, ņemot vērā, ka rehabilitācijas kurss ir vienīgais aizsardzības līdzeklis, kura mērķis ir panākt vardarbīgās personas uzvedības maiņu un pats par sevi nerada personai būtiskus ierobežojumus, **kursa apguves pienākums Civilprocesa likumā nosakāms kā neatceļams aizsardzības līdzeklis**.

Vienlaikus tiesu prakse vienādojama jautājumos, kas saistīti ar vardarbības atpazīšanu un ir būtiski civilprocesā paredzētā aizsardzības mehānisma mērķu īstenošanai. Piemēram, pamatota pagaidu aizsardzības pret vardarbību gadījumā, kurā bērns ir bijis klātesošs vardarbības brīdī, ir **nostiprināma prakse pagaidu aizsardzību noteikt arī bērnam pēc tiesas iniciatīvas**. Tāpat novēršama nekonsekvence jautājumā par pagaidu aizsardzības pret vardarbību atcelšanu pēc aizsargājamās personas vai pēc vardarbīgās personas pieteikuma. Šajā aspektā **nostiprināma prakse visos gadījumos veikt aizsargājamās personas apdraudējuma izvērtējumu** un pagaidu aizsardzību pieļaujams atcelt tikai gadījumā, ja nav konstatējams apdraudējums aizsargājamās personas dzīvībai, veselībai un drošībai.

2. ZIŅU PAR VARDARBĪGO PERSONU IEGŪŠANA UN TO IETEKME UZ SODA NOTEIKŠANU

Nolēmuma par aizsardzību pret vardarbību nepildīšanas gadījumā ļoti dažāds ir šo noziedzīgo nodarījumu izdarījušo personu profils, tādēļ būtiska nozīme ir procesa virzītāja rīcībā esošajai informācijai par apsūdzētā personību. Šādās situācijās ļoti vērtīgs ir Valsts probācijas dienesta sniegts izvērtēšanas ziņojums par personu, kura mērķis ir sniegt vispusīgu, objektīvu un ar faktiem pamatotu informāciju par probācijas klientu, iekļaujot viņa domāšanas veidu, uzvedību, attieksmi un noziedzīga nodarījuma izdarīšanu veicinošos sociālos apstākļus. Izvērtēšanas ziņojumu pieprasīšana par personām, kuras apsūdzētas aizsardzības pret vardarbību nolēmuma nepildīšanā, nav izplatīta prakse, lai gan likums šādas tiesības paredz gan prokuroram, gan tiesnesim. Tas var būt saistīts ar vēlmi šādus kriminālprocesus pabeigt paātrinātā procesa kārtībā. Ņemot vērā, ka ir būtiski nodrošināt, ka procesa virzītājam ir vispusīga informācija par vardarbīgo personu, **sadarbībā ar prokuratūru veidojama prakse, ka izvērtēšanas ziņojums pēc prokurora vai, ja tas nav darīts, pēc tiesas iniciatīvas tiek pieprasīts** par personām, kuras apsūdzētas pagaidu aizsardzības pret vardarbību nepildīšanā.

Vienlaikus būtu meklējami risinājumi iespējām arī šādus kriminālprocesus pabeigt paātrinātā procesa kārtībā, piemēram, paredzot, ka **izvērtēšanas ziņojumu var pieprasīt arī izmeklētājs** par aizdomās turēto, ja saņemta uzraugošā prokurora piekrišana.

Vardarbības gadījumos noziedzīgā nodarījuma recidīva risks ir augsts, līdz ar to valstij ir jānodrošina, ka vardarbīgā persona par aizsardzības pret vardarbību nolēmuma nepildīšanu saņem tādu sodu, kas ir atbilstošs šīs personas psiholoģiskajam profilam, spēj ietekmēt tās rīcību, mainīt tās attieksmi un uztveri. Visaugstāko efektivitāti šobrīd spēj nodrošināt divi no likumā šim noziedzīgajam nodarījumam paredzētajiem sodiem – brīvības atņemšana un probācijas uzraudzība. Šajā sakarā prokuroram un tiesnesim **jāņem vērā, ka vardarbīgajai personai nosakāmajam sodam ir jābūt gan samērīgam ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu, gan atbilstošam vardarbīgas uzvedības veicēja personībai, kā arī jāpilda soda preventīvā funkcija sabiedrībā kopumā**, skaidri norādot, ka vardarbība pret citu personu nav pieļaujama un sods ir neizbēgams.

Atkārtotas aizsardzības pret vardarbību nolēmuma nepildīšanas gadījumos paralēlo procesu dēļ konstatējama tiesībsargājošo iestāžu nespēja saskaņot vardarbīgās personas pastrādāto noziedzīgo nodarījumu kopainu. Sadrumstalotības novēršanai organizatoriski pasākumi ieviešami gan prokuratūrā, gan tiesās. Prokuratūrā kriminālprocesi, kas uzsākti par vienas personas neilgā laika periodā izdarītiem noziedzīgiem nodarījumiem, **pēc iespējas nododami struktūrvienības viena prokurora uzraudzībā**. Savukārt tiesās ieviešami **centralizēti mehānismi paralēlo personas kriminālprocesu operatīvai identificēšanai un lietu apvienošanai** līdz tiesas izmeklēšanas sākumam.

Sadarbība starp tiesībsargājošām iestādēm visos gadījumos ir jāīsteno profesionālā līmenī bez ex parte sarunām. Visos gadījumos sadarbībai ir jābūt ne tikai taisnīgai, bet arī redzamai.

Vienlaikus būtiska nozīme ir arī sistēmiskiem risinājumiem, lai šādus kriminālprocesus pabeigtu pēc iespējas īsākā termiņā. Ņemot vērā, ka kriminālprocesi, kas saistīti ar vardarbību vai tās piedraudējumu ģimenē, likumā šobrīd ir noteikta priekšrocība saprātīga termiņa nodrošināšanā, šādi noziedzīgie nodarījumi **varētu tikt iekļauti ar Tieslietu padomes lēmumu apstiprināmajos lietu izskatīšanas termiņu standartos 2024. gadam**, lai pārraudzītu šādu kriminālprocesu izskatīšanas vidējos ilgumus tiesās.

3. STARPINSTITUCIONĀLĀS SADARBĪBAS MODEĻU, KAS IEKĻAUJ TIESU VARU, IZVEIDE

Ir nepieciešams **pilnveidot informācijas apriti starp valsts institūcijām katrā reģionā**, lai gūtu vispusīgu pārskatu par ģimenes konfliktā iesaistīto personu profilu. Tas nekavējoties uzlabotu lēmumu pieņemšanas procesu un kvalitāti. Datu aizsardzības prasību ievērošana ir jāsabalansē ar personu dzīvības un veselības aizsardzības interesēm. Ir jāizveido tāds informācijas aprites modelis, lai tiesas rīcībā lietas izskatīšanas gaitā būtu pilna informācija par sociālo dienestu u.c. institūciju līdzšinējo rīcību un pieņemtajiem lēmumiem un to īstenošanas gaitu attiecībā uz vardarbības ģimenē gadījumā iesaistītajām pilngadīgajām un nepilngadīgajām personām.

Pašreizējais starpinstitutionālās sadarbības modelis ir sadrumstalots, un tajā iztrūkst regulāras diskusijas starp visām vardarbības gadījumos tieši iesaistītajām institūcijām (piemēram, tiesu, policiju, prokuratūru un bāriņtiesu, sociālo dienestu). Diskusiju ceļā ir

meklējami risinājumi sadrumstalotības novēršanai, piemēram, **katrā reģionā veidojot minēto institūciju sadarbības grupu**. Tās funkcijās ietilptu vardarbības ģimenē gadījumu monitorings un prognozes attiecīgā tiesu apgabala ietvaros, kā arī individuālu rīcības plānu izstrāde atsevišķos sarežģītos gadījumos.

Starpinstitucionālās sadarbības efektivitātei ir būtiska nozīme arī gadījumos, kad starp cietušo un vardarbīgo personu paralēli vai pēc pieteikuma par pagaidu aizsardzību pret vardarbību apmierināšanas tiek risināts strīds, kas izriet no saskarsmes tiesībām. Lai gan normatīvais regulējums saskarsmes īstenošanai bez vardarbībā cietušā bērna vecāka iesaistes paredz saskarsmes personas institūtu, izpratne par saskarsmes personas lomu un uzdevumiem šajā procesā ir atšķirīga. Minētā problēma risināma iesaistīto institūciju diskusiju ceļā, piemēram, **izstrādājot vadlīnijas par saskarsmes personas darbu**.

Tiesās ir **nostiprināma arī blakus lēmumu pieņemšanas prakse kā starpinstitucionālas sadarbības mehānisma sastāvdaļa**. Tieši tiesas procesā visuzskatāmāk ir redzama situācija bērnu interešu nodrošināšanā un ieinteresētība vardarbības situācijas novēršanā. Šajos gadījumos blakus lēmums ir izmantojams kā instruments, lai atbildīgajām institūcijām norādītu uz tiesas konstatēto pārkāpumu vai trūkumu. Vienlaikus blakus lēmums ir izmantojams arī kā instruments negodprātīgu pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību identificēšanā.

4. EFEKTĪVA CIETUŠO AIZSARDZĪBAS PROCESUĀLO INSTRUMENTU IZMANTOŠANA

Praksē pagaidu aizsardzības gadījumos policija neveic tiesas lēmumu aktīvo (jeb preventīvo) kontroli, jo policijas resursi kadru trūkuma dēļ ir ierobežoti. Tas nozīmē, ka personas aizsardzība pēc tiesas lēmuma pieņemšanas lielā mērā ir atkarīga no pašas aizsargājamās personas aktīvas rīcības un spējas izvairīties no atkārtota apdraudējuma. Šāda situācija nav pieļaujama, un tiesas pieņemto lēmumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību kontrole ir viens no posmiem, kurā arī ar ierobežotiem policijas resursiem ir jāmeklē risinājumi cietušā preventīvai aizsardzībai. Piemēram, **ieviešot aktīvo kontroli augsta un ļoti augsta riska vardarbīgajām personām**. Tas veicinātu cietušās personas drošības sajūtu, kā arī nodrošinātu, ka vardarbīgā persona šādos vidēji augsta un augsta riska gadījumos pastāvīgi ir policijas redzeslokā.

Risinājumi meklējami arī cietušā plašākai aizsardzībai kriminālprocesā, ja uzsākts process par aizsardzības pret vardarbību nolēmuma nepildīšanu. Šajā aspektā primāri ir jānostiprina prakse, **ka persona, kuras interesēs pieņemts lēmums par pagaidu aizsardzību pret vardarbību, uzsāktajā kriminālprocesā par šī nolēmuma nepildīšanu tiek atzīta par cietušo**, ja persona to vēlas. Vēršama uzmanība uz procesa virzītāja pienākumu saprotami izskaidrot personai tās tiesības, nepieļaujot situācijas, kad persona nav informēta par savām tiesībām, kā arī pastāstīt par iespēju saņemt valsts nodrošinātu juridisko palīdzību. Turklāt ir **jāizvērtē iespēja cietušajam noteikt īpaši aizsargājama cietušā statusu**, kas nodrošina personai tiesības lūgt un saņemt informāciju par apcietinātās vai notiesātās personas atbrīvošanu, kā arī lūgt procesa virzītājam lemt par obligātas juridiskās palīdzības sniedzēja iesaistīšanu un nodrošināšanu.

Vienlaikus **normatīvais regulējums precizējams, lai vardarbībā cietusī persona varētu lūgt procesa virzītāju kriminālprocesā**, kas vardarbīgajai personai uzsākts par

aizsardzības pret vardarbību nolēmuma nepildīšanu, **veikt likumā noteiktos pasākumus savai, savas mantas, kā arī savu tuvinieku aizsardzībai.** Turklāt, ņemot vērā, ka atsevišķos gadījumos var pastāvēt arī tāds personas dzīvības vai veselības apdraudējums, kura novēršanai nepieciešama, piemēram, personas pārvietošana vai pat identitātes maiņa, **jāizvērtē iespēja šajā noziedzīgajā nodarījumā cietušās personas iekļaut to likumā noteikto subjektu lokā, kurām ir tiesības pretendēt uz speciālo procesuālo aizsardzību.**

5. REGULĀRU MĀCĪBU NEPIECIEŠAMĪBA

Cietušo personu aizsardzības mehānisma efektīvai darbībai ir būtiskas visu iesaistīto personu zināšanas par vardarbības ģimenē veidiem un izpausmes formām. Šādu zināšanu nepietiekamība var rezultēties gan kā vardarbīgas uzvedības neatpazīšana policijas izsaukuma laikā ģimenes konflikta situācijā, gan atstāt ietekmi uz pieteikuma par pagaidu aizsardzību pret vardarbību izskatīšanu vai lēmumu par piemērotās aizsardzības atcelšanu tiesā, kā arī piemērotākā soda izvēli krimināllietā.

Vardarbības atpazīšana un prasme profesionāli novērtēt cietušā un varmākas uzvedību un noteikt apdraudējuma pakāpi prasa no tiesību piemērotājiem starpdisciplināras zināšanas, arī juridiskajā psiholoģijā un socioloģijā. Lai gan periodiskas mācības šajos jautājumos ir īstenotas, tiesu un citu tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem **būtu veidojama speciāla starpdisciplināra mācību programma** par vardarbības psiholoģiju un tās izpausmes veidiem, kas ietvertu situāciju analīzes un risku izvērtēšanas metodikas izstrādi. Lai nodrošinātu kvalitatīvu mācību procesu un iegūto zināšanu nostiprināšanu, šajā mācību programmā būtu ietverams arī noslēguma pārbaudījums.

Tieslietu akadēmijas ietvaros būtu **nepieciešams nodrošināt pastāvīgas un regulāras mācības** tiesnešiem un prokuroriem, piesaistot arī izmeklētājus, minētajos jautājumos, lai sekmētu vienveidīgu tiesību normu piemērošanu un cietušo personu pilnvērtīgu aizsardzību.

6. TIESU KRĪZES KOMUNIKĀCIJAS PILNVEIDE

Tiesu varai savā komunikācijā ir jāņem vērā sabiedrības legītīmā interese un vajadzība pēc informācijas. Tās sniegšanas mērķis ir ne tikai *post factum* sniegt juridiski precīzu skaidrojumu par tiesā pieņemtajiem lēmumiem, bet arī proaktīvi sekmēt sabiedrības viedokļa veidošanos, kas balstīts uz pašas institūcijas sniegto jautājuma vērtējumu, faktu izklāstu, pozīciju.

Saskaņā ar Tiesu administrācijas sniegto informāciju, visās rajona (pilsētas) tiesās un apgabaltiesās ir nozīmēta atbildīgā persona par komunikāciju. Tomēr ir novērojamas nepilnības tiesu krīzes komunikācijas vadībā.

Lai to uzlabotu, **pārskatāma ar 2015. gada 18. maija lēmumu Nr. 50 pieņemtā Tiesu komunikācijas Stratēģija un Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijas**, ietverot tajās papildinājumus par krīzes komunikāciju un ikgadēja pārskata par tiesu komunikāciju sagatavošanu izskatīšanai Tieslietu padomē.

Vienlaikus Tieslietu akadēmijas kursu ietvarā ir nepieciešams **iekļaut mediju treniņu tiesu priekšsēdētājiem un to vietniekiem**, lai attīstītu prasmes komunicēt arī saspringtos apstākļos.